

BİR AYLAK SANATI: RÜYA

Âdem TERZİ

Sanat gibi tanımında zorluklar barındıran kavramları kimi özelliklerini vererek açıklamaya çalışmak da onun ne olup ne olmadığı konusunda fikir verici yollardan biridir. Bu yol ona yakın kavramları uzak tutmada işe yarar bir yöntem olduğu gibi ondan oldukça uzak kavramları içine alıverme tehlikesini de barındırır. Çünkü üreten, ürün ve tüketici gibi gözetilmesi gereken üç boyut vardır ortada ve bunlar birbirinden bağımsız konumlandırılamazlar. Yine de Bedri Rahmi'nin desenleri ile Tokat ağaç baskı yazmalardakileri ayırmada işimize yarayabilir bu yol, veyahut Marcel Duchamp'ın pisuvarıyla tıpatıp aynı fakat üzerinde Duchamp yerine bir seramik firmasının imzasını taşıyan başka bir pisuvara aynı muameleyi çekmemizden alıkoyabilir. Zira geniş bir salonda kaide üzerindeki bir pisuvan bu biçimiyle sanat galerisinden başka tek bir yerde görebiliriz; rüyada. O zaman rüya bir sanat mıdır, sorusunda iki kavramı ayrı ayrı tanımlamaya çalışmak yerine en başat yanlarıyla karşılaştırmak da bizi cevaba götürebilir.

Böyle bir karşılaştırmaya sanatçının bilinçaltıyla yakın ilişki içinde olduğunu söyleyerek başlamak gerek. Bu yakınlık gündelik hayatta hepimizin gördükleri dışında farklı kapılar görmeyi ve bu kapılardan geçmeyi kolaylaştırır. Bu kapılardan girilen bölümlerin ilgili sanat dalının olanaklarıyla ifadesi ise sanat ürününü oluşturur. Bir bakıma sanatçı gördüğünü, duyduğunu olduğu gibi değil algıladığı gibi veren kişidir de. Bu bakımdan esriklik, tuhafılık, takıntı sahipliği hatta delilik bir hoş durur sanatçıda.

Çünkü bu onu en başta öğretilmiş veya dayatılmış görme biçimlerinden azat eder. Rüyanın da asıl amacı tam da budur denilebilir aslında. Bilincin, yani öğretilmiş, dayatılmış görme, düşünme ve davranış biçimlerinin askıya alınması... Rüya gören bir beyin bu askıya alma işlemini uyanık bir sanatçıya göre daha kusursuz başarabilir. Şöyle ki; sanatçının temizliğinden kuşkulananıp perde aralığından görmeye çalıştığı lokanta mutfağına Uğur Dündar kamerası baskınıdır rüya. Görebildiklerinin oranı farklı olsa da aslında ikisinin amacı aynıdır. Dolayısıyla sanatçı beyniyle uykudaki bir beyin benzer biçimde çalışır: *“Rastlantı eseri, Wilhelm Jensen tarafından Gravida adlı kısa bir öyküde, mükemmel*



bir doğrulukta tasarlanan ve sanki uydurulmuş değil de gerçek insanların gördüğü gerçek rüyalarımı gibi yorumlanabilecek olan bir dizi yapay rüya bulmuştum. Bu konuyu sorduğum yazar, benim rüya teorim konusunda hiçbir bilgisi olmadığını söyledi. Araştırmalarım bu yazarın yarattığı şeyler arasındaki uyuşmanın, rüya analizimin doğruluğunu destekleyen bir kanıt olduğu sonucuna vardım.” (Sigmund Freud: 163)¹

Bu uyuşmaya zemin hazırlayan olgulardan en başta geleni sanatçının da rüyanın da olanı dönüştürme eğilimidir. Sanat ürünü, sanatçının olanı nasıl gördüğüne, ne kadarını gördüğüne ve bunları kime, nasıl, niçin, ne kadarını ve hangi etkiyi uyandırmak amacıyla vermek istediğine göre eğip bükmesinden oluşan bir yapıdan başka bir şey değildir. Allan Poe öykülerini (birçoğu rüyalardan kaynaklanmıştır) adli olay tutanaklarından ayıran da budur. Bu eğip bükmenin oranına göre akımlar, malzemenin bu amaca yönelik kullanılmasından da teknikler gelişir ve başta sanatçının özgün algısına dayalı farklı görme ve verme biçimleri zamanla öğrenilir, taklit edilir bir hâl gelir. Çoğunca arzu/kaygı giderme amacı taşıyan rüyalar da duygu ve düşünceleri bu amaçla işlerken bilinçaltının da devreye girmesiyle çatışan isteklerin sansürü gibi sebeplerle yaşananları gerçeklikten koparma, başka kılıklara bürümeye eğilimindedir. Bunun bir sebebi de söyleyeceği şeyler olduğu için onca yaşantı parçası arasından sıyrılarak rüyaya giren düşünceleri daha etkili, daha duyulur kılmaktır. Aramızda geçen bir tartışmaya bağlı olarak kardeşlerimden birinin gerçekte kurduğu “Kardeşin olduğumu unutuyorsun.” cümlesinden çok aynı kardeşimin çok zayıflamış bir hâlde rüyada karşıma çıkıp “Beni tanıdın mı?” cümlesinin beni daha derinden etkilemiş olması rüyaların bu işlevine bağlı olsa gerek.

Bir olguya sanat tadı veren önemli öğelerden biri de gerçeğin farklı anlatım yöntemleriyle bir tür taklit edilmesinden kaynaklanır. Bir kuğunun muhteşem salınımı bizatihi bir sanat ürünü sayılmadığı hâlde bu salınımdan esinlenen dans, müzik, şiir, heykel çalışmaları doğrudan sanatın kapsamındadır. Yani görsel işitme veya yazıya dönüştürülmektedir. Görselin görselle ifade edildiği durumlarda bile kanatların yerini insan kolunun alması gibi araçlar da değişebilir. Rüyalar çoğunlukla görsel öğelerden yararlanır. Duygu ve düşünceler gibi iç uyarımlarla duyulanlar, görülenler gibi dış uyarımlar da rüyada bir biçime bürünür. Bu da daha çok sembolleştirme yoluyla yapılır ki sayısız çağrışım zincirine dayanan bu sembolleştirme rüyalara da gerçek bir sanat tadı verir: “*Bu sembolizm rüyalara özgü değildir; bilinçdışı düşünmenin tipik özelliğidir; ve folklorda, masallarda, mitte, deyimlerde, nüktelerde ve özdeyişlerde rüyadakilerden çok daha eksiksiz olarak bulunur.*” (Sigmund Freud: 442)

Sembolleştirme veya öteki değiştirme yollarıyla gerçeğinden uzaklaştırılmış her yorum yine de sanat kimliği kazanamayabilir. Çünkü ortada bir de ifade sorunu vardır. Çok dile getirilmese de gerçeğin yeni biçimi çağrıştırdığı gibi yeni biçimin de gerçeğini çağrıştırmaması beklenir. Yani aradaki köprülerin yakılmaması, değişimin anlaşılabilir, en

1 Bu ve dipnot düşülmeyen sonraki Freud alıntıları bilim adamının *Rüyaların Yorumu I-II* (Çeviren: Selçuk Budak, İstanbul, 2006, Öteki Yayınevi, s. 163) kitabından yapılmıştır.

azından hissedilir biçimde gösterilmesi beklenir. Bu, sanatçının yeteneğine göre özgün ve yenilikçi bir biçimi öngörürken yeteneği çığır açıcı sınırlara erişmeyenlerin eski köprüleri kullanmasıyla zamanla kimi kalıp yapılar ortaya çıkmaktadır. Dal içindeki anlatım teknikleri ile türlerin şekillenmesinde bunun da etkisi vardır. Dolayısıyla en azından köklü bir dala ait sanat ürünü karmaşadan çok belli bir düzen de içermektedir. Bu düzen ister istemez bir sistem barındırır. Rüyalar üzerine etkisi en geniş araştırmaları yapan Freud da olanla rüyadaki yeni ifadesi arasında var olduğunu düşündüğü bu köprülerin, yani sistemin peşindedir: *“Rüyaların, uyanık yaşamda bunlara karşılık gelen düşüncelerden farklılık göstermesinin tek yanı düşüncelerin halüsinasyonlara dönüşmesi değildir. Rüya, bu imajlardan bir ortam inşa eder; bu imajlar fiilen olan bir olayı temsil eder; Spitta’nın da belirttiği gibi bunlar bir fikri ‘dramatize eder’.”* (Sigmund Freud: 110) Yalnızlıkla ilgili bir tek Özdemir Asaf’ın şiirinin olmaması gibi, rüyadaki bu dramatik yapı farklı kişilerde aynı olaydan kaynaklı kurulsu bile kişilerin yaşadıklarına has çağrışım sıçramalarıyla mükemmel bir özgünlük sergiler. Yukarıda iki kavram arasında kurulmaya çalışılan ortaklıklar bir yana, sırf bu özgünlük sebebiyle bile rüyaların dört başı mamur bir sanat eseri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Rüyayı bir sanat eseri saydığımıza göre rüya gören herkes sanatçı mıdır? Burada da sanatçının kapsamlı bir tanımına ihtiyacımız olur ki bu da en az sanatı tanımlamak kadar zorluklar barındırır. Bunun yerine “CI/CU” ekinin işlevinin sağladığı bir kolaycılığa kaçılabilir ve sanatçının sözlük tanımıyla yetinilebiliriz: *“Güzel sanatların herhangi bir dalında yaratıcılığı olan, eser veren kimse.”*² Görüldüğü gibi bu tanım sanatçı üzerinde hiç durmadan bizi doğrudan ürüne gönderir. Dolayısıyla üretimin bilinçli, bilinçsiz ya da ikisinin arasında bir garip durumda yapılıp yapılmamasıyla veya sanatçının amacı ile ilgilenmez. Bilinçliliğin ya da amacın sanatçıyla değil ürünle ilgili kavramlar olduğuna sözlük dışında kanıtlar da bulmak mümkündür: *“Flaubert’de insanı en çok etkileyen şey, halüsinasyonların canlılığı, duyu izlenimlerinin yükselip değişime uğramalarıdır... Flaubert’in saralı olduğunu ve sürekli halüsinasyonlarla yaşadığını bilince, bunu anlamak daha da kolaylaşıyor.”* (Sigmund Freud)³

Öyleyse rüyayı sanat saydığımızda rüyayı gören de doğrudan sanatçı kimliği kazanır. Bu durumda sorun şu ki, çoğu usta sanatçının kendi ürününden ya hiç haberi olmamakta ya da mükemmelliğinin farkına varamamaktadır. Öyle olunca rüyalarından çeşitli sanat dalları esin kaynağı veya teknik olarak yararlı olsa da rüyaların bizatihi kendisi sanatın kapsamına dâhil edilememektedir. Herhangi bir alana dâhil edilemeyen her kavram gibi rüyalar da bilimin kanatları altında kimlik kazanmaya çalışmaktadır. İnsanoğluna yol, su, elektrik olarak dönecek konuların yanında rüya gibi konularla ilgili bilimsel gelişmelerin daha yavaş ilerlediği söylenebilir. Buna karşın, bu mükemmel sanat eserlerinin yaratıcısının da övünç duymasını sağlayacak deneysel rüya görme çalışmalarının yine bilimin merakı sayesinde eskiye dayandığını söylemek gerekir. Rüyaların yönlendirilmesiyle ilgili bilimsel araştırmalar dışında, Senoiler gibi rüyaları

2 Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr

3 Fotobiyografiler: Sigmund Freud, Gergedan Dergisi Yayınları. (Sayfa ve öteki künye bilgileri yok.)

yönlendirerek uzun bir uykuda mutlu olmayı ve bunu gündelik hayatlarına yansıtmayı başaran topluluklar da bulunmaktadır. Lüsüd rüya olarak bilinen, rüyada olduğunun farkında olma durumunun Doğunun bazı mistik oluşumlarının da eskiden beri gündeminde olduğu bilinmektedir. Bunun bir adım ötesi olan rüyaya yön verme çalışmaları bugün de farklı amaçlarla denenmekte, bu amaçla teknikler ve aletler geliştirilmektedir. Bilincin de dâhil olacağı bir rüya, telif sorununu da ortadan kaldıracaktır.

Üreten, ürün ve tüketen üçayağından geriye tüketen sorunu kaldı ki bu sonuncusunun sanatın olmazlarından sayılıp sayılmayacağı meşhur tartışma konusudur. Rüyaların sanat ürünlerine esin vermesi bir yana olduğu gibi izleyiciye aktarılmalari yoluna fazla başvurulmadığını biliyoruz. Bu yol için en uygunu şu aşamada yazı gibi görünmektedir. Çoğu rüyanın hatırlanmaması bir yana bir rüyanın olduğu gibi yazıya aktarılması bir filmin yazıyla anlatılmasından daha başka zorluklar da barındırmaktadır. Ancak geçmiş zaman dilimlerinde hayali bile kurulamayan iletme, görüntüleme ve kaydetme yollarını geliştiren bilim ve teknoloji kardeşlerin şimdi bilemediğimiz bir sebeple bu konuya da el atacağını ve rüyalara sinema salonlarında izlenebilecek boyut kazandıracaklarını düşünüyorum. Bu zaman geldiğinde bilim adamları kadar eleştirmenlerin de psikanalize ihtiyacı olacak.

Aylaklık konusuna gelince, uzun yıllar rüyalarını yazan biri olarak iç yerine dış dünya ile daha fazla meşgul olduğum ve sayılı saatlerle uyuduğum zamanlara göre “boş” geçen ve uzun uzun uyuduğum zamanlarda daha çok, daha uzun ve dramatik yapısı daha güçlü rüyalar gördüğümü söyleyebilirim. Bu bakımdan yata yata olgunlaşan bir sanatın sahibine en uygun sıfat bu olacaktır sanırım:

Üç katlı, ahşap bir binanın en üst katında, dipteki bir odada yatıyorum. Ahşap bir sandalye ve masa, üzerinde kitaplar ve yataktan başka bir şey yok içeride. Odanın kapısı kapalı. Pencereden dışarıyı seyrediyorum yattığım yerden. Hava kurşun renginde ve herhangi bir ses de canlı da yok dışarıda. Karşıda içinde olduğum eve benzeyen bir ev daha var. Onda da herhangi bir yaşam belirtisi yok.

Ayak sesleri geliyor dışarıdan. Bakıyorum yattığım yerden, kimse yok.

Biraz sonra evin içinde oluyor ayak sesleri. Yaklaşıyor. Kapının hemen önüne geliyor. Kapı koluyla oynamaya başlıyor. Açmaya çalışmaktan çok sadece korkutmak ister gibi. Yataktan kalkıp kapının arkasına gidiyorum. Elimde bir balta oluyor. Kapının açılmasını bekliyorum. Kapı koluyla oynamaya devam ediyor, açılmıyor kapı.

“Kim o?” diyorum biraz daha bekledikten sonra. Cevap gelmiyor. Yerime yatıyorum tekrar. Kapı koluyla oynamaya devam ediyor dışarıdaki.

Üzerimden bir şey kalkıp pencere kenarına gidiyor. Yatağa bakıyor pencerenin önünde dikilip. Sonra ben oluyorum o dikilen. Yatağa bakıyorum. Yataktaki de benim. Artık korkmuyorum.

Kapı açılacak gibi oluyor bu arada. Yataktaki ben kalkıp kapıya koşuyor. “Ben Thomas Mann!” diyor. Yanlış uyandırıldığımı düşünüyorum o zaman. Thomas Mann olarak tekrar yatıyorum yatağa.